

Toespraak ter gelegenheid van de 439ste Dies Natalis van de Universiteit Leiden

Leiden, 7 februari 2014

Prof. mr. Carel Stolker, Rector Magnificus & Voorzitter

Universiteiten haalden het afgelopen jaar vaak het nieuws. Dat doen ze sowieso al, doorgaans met de uitkomsten van hun onderzoek; maar dit jaar was de universiteit ook als institutie veel in het nieuws. Er waren helaas weer gevallen van schending van wetenschappelijke integriteit – ook twee in Leiden – , er was de opkomst van een beweging die *Science in Transition* heet, een tweede groep van verontruste wetenschappers richtte een Platform Hervorming Nederlandse Universiteiten op om het hoofd te bieden aan de toenemende ‘bureaucratisering’ en ‘hiërarchisering’ van de universiteit, én we zien dat universiteiten zich wereldwijd aan het positioneren zijn, in een strijd om het meeste onderzoeksgeld, de beste onderzoekers en de beste studenten. Het zijn zeker geen typisch *Nederlandse* ontwikkelingen. Het is goed gebruik dat de rector op de dies nog iets zegt. Ik wil daarom in deze korte toespraak over enkele ontwikkelingen nog graag een paar dingen zeggen.

1. Wetenschappelijke integriteit

De wereld wordt met enige regelmaat opgeschrikt door gevallen van schending van wetenschappelijke integriteit, of door vermeende schendingen. Sommige zijn zo ernstig dat de naam van de betrokken onderzoeker voor altijd zal blijven hangen, ook dit jaar weer.

De maatschappelijke opwinding rond die gevallen is volstrekt terecht. Onderwijs en onderzoek worden uit belastinggeld bekostigd, maar veel belangrijker: universiteiten horen bij die instituties waarop de samenleving blind moet kunnen vertrouwen.

Bij wetenschappelijke integriteit gaat het om vijf kernwaarden. In Leiden noemen we ze tegenwoordig voorafgaand aan elke oratie: zorgvuldigheid, betrouwbaarheid, controleerbaarheid, onpartijdigheid en onafhankelijkheid. De meest voor de hand liggende schendingen worden internationaal gevat onder de afkorting FFP, *Falsification, Fabrication* en *Plagiarism*. Van elke universiteit mag geëist worden dat ze alert is op mogelijke schendingen, dat ze zorgt voor een veilige cultuur, waarin het vermoeden van schending kan worden gemeld en besproken, dat er een goed werkend systeem van omgang met klachten is; en dat zo nodig sancties worden getroffen tegen een onderzoeker die de grens overschrijdt. Daarnaast mag van de universiteit worden verwacht dat de aandacht voor wetenschappelijke integriteit ook geldt voor het onderwijs aan de toekomstige generaties van onderzoekers, onze studenten en promovendi.

Ik zou hier willen ophouden, maar wil er, ook als jurist, nog wel wat aan toevoegen.

Er is naar mijn gevoel alle reden te blijven letten op de eerbiediging van de rechten van de aangeklaagde onderzoeker. Zekere omdat de enkele *aanklacht* al een einde kan maken aan iemands wetenschappelijke carrière, ongeacht of de klacht uiteindelijk gegrond is, is uiterste procedurele zorgvuldigheid vereist.

Daarnaast is er de vereiste proportionaliteit. De ene schending is ernstiger dan de andere – dat weten we maar al te goed uit het strafrecht. Niet elke overtreding van normen van wenselijk gedrag in onze Beroepscode leidt tot schending van integriteit en niet elke schending van die wetenschappelijke

integriteit hoeft bovendien te leiden tot een levenslange uitsluiting uit de wetenschappelijke gemeenschap.

Bovendien moeten de normen waaraan onderzoekers hebben te voldoen helder zijn. Nu nog kent de geldende VSNU-code tamelijk open normen ('gij zult niet met andermans veren pronken') en is er op universitaire of facultaire websites soms een serie aan links opgenomen naar nationale en internationale codes. De onderzoekers moeten het zelf maar uitzoeken, lijkt de gedachte. Dat mag niet gebeuren. Het gevolg kan zijn dat een onderzoeker plotseling wordt beticht van schending van de wetenschappelijke integriteit op basis van een nieuwe norm die zo maar ergens vandaan komt.

Zo dook onlangs het merkwaardige concept van *zelfplagiat* op.¹ Merkwaardig, omdat het begrip een *contradictio in terminis* is en dus alleen al logisch niet kan: stelen van je zelf. Het kan zijn dat hergebruik van eigen teksten zonder heel duidelijke bronvermelding ongewenst is, of zelfs onaanvaardbaar, maar plagiaat is het niet, en dat staat ook nergens. Mogelijk gaat het nog om het niet-noemen van co-auteurs in een gebrekkige verwijzing naar jezelf: je suggereert dat de hergebruikte teksten van jouzelf zijn, maar ze zijn mede de vrucht van het werk van andere auteurs – zonder dat misschien helemaal duidelijk is hoe de werkverdeling lag, maar opnieuw: plagiaat is echt wat anders. Het gaat bij "zelfcitatie" niet om stelen van intellectuele eigendom, maar om juiste en correcte bronvermelding. De KNAW zal op niet te lange termijn met haar opvatting komen.

En ten slotte, zijn we voldoende zorgvuldig bij het voorkomen van terugwerkende kracht van de interpretatie van een norm? Normen, en zeker open normen, weerspiegelen de maatschappelijke opvattingen van een specifiek moment. Ze kunnen niet (*ex nunc*) blind worden toegepast op gedragingen van bijvoorbeeld vijf of tien jaar geleden (*ex tunc*).

In de komende periode zullen de Nederlandse universiteiten, gezamenlijk de VSNU vormend, kritisch door de code heengaan. Ik benadruk de rechten van de beschuldigde onderzoeker, *niet* omdat ik af wil doen aan het vitale belang van integer handelen door onderzoekers. Maar ik doe dat omdat eenieder die, in welk domein van het maatschappelijk leven dan ook, van iets wordt beschuldigd recht heeft op – even kort gezegd – een eerlijke procedure en waarbij de sanctie proportioneel is aan de begane overtreding. Ook universiteiten hebben als goed werkgever een zorgplicht dat hun werknemers niet aan mogelijk onfaire procedures worden blootgesteld.

2. Science in Transition

Mijn tweede onderwerp. In de loop van de afgelopen zomer trad een beweging naar buiten onder de naam *Science in Transition*. Ze is kritisch op een aantal onderdelen van het wetenschappelijk bedrijf. Over volle breedte van het universitaire onderzoek en onderwijs stellen de auteurs vragen die er toe doen, zoals de vraag of ons stelsel mogelijk tegendraads werkende prikkels heeft. Een daarvan zou de zogenoemde 'promotiebonus' zijn. Prikkels in de wetenschap zijn net zo pervers als bij banken, zegt de vertegenwoordiger van deze groep in een interview in de Volkskrant.² De verleiding om ook een 'flutpromotie' goed te keuren omdat het onderwijsinstituut anders 90 duizend euro misloopt, zou te groot zijn.

1

<http://www.vsnu.nl/files/documenten/Wetenschapp.integriteit/2013%20Beschuldiging%20van%20plagiat.pdf>

² *De Volkskrant* 7 november 2013.

Het is jammer dat de goede discussie die de auteurs van *Science in Transition* in Nederland in gang hebben gezet, zich op die promotiebonus is gaan concentreren. Juist de promotie in ons land is van uitvoerige kwaliteitszorg omgeven, met in de commissies externe leden, die zelf gepromoveerd zijn en met belangrijke publicaties in het vakgebied. In veel disciplines wordt de beoordeling van kwaliteit zelfs al *vooraf gemaakt*, als artikelen in (*peer reviewed*) wetenschappelijke tijdschriften. De zogenoemde promotiebonus is ingevoerd ter bekostiging van de begeleiding, en van een verkeerde prikkel blijkt voorlopig niets, ook niet uit de cijfers. Nog eens, dat is jammer omdat de vragen die de auteurs stellen zonder uitzondering belangrijk zijn.

Ik zie de oproep van *Science in Transition* als een waardevolle oproep aan universiteitsbestuurders en aan de vele, diverse disciplines die de universiteit rijk is.³ Neem met enige regelmaat afstand tot je discipline en reflecteer op hoe het gaat. Doen we het nog steeds goed? Moeten we iets veranderen? Zijn er prikkels die haaks kunnen staan op goed onderzoek en onderwijs? Zou er iets aan de publicatiecultuur gedaan moeten worden? Doen we het goede onderzoek, en doen we het onderzoek goed? Hoe verhouden we ons tegenover de vluchtigheid van de media en het opportunisme van de politiek? Waar zitten mogelijke zwakheden, waar vindt zwak of overbodig onderzoek plaats. *Science in Transition* viel heel mooi samen met dat recente artikel in *The Economist: How science goes wrong*.⁴

Het zijn vragen die niet nieuw zijn. De relatie van de onderzoeker met de samenleving (zoals het brede publiek, de overheid, de journalistiek) is van vitaal belang. Jonas Salk in zijn introductie op het beroemde boek van Latour en Woolgar, *Laboratory Life* (1979), beschrijft het mooi. U weet misschien dat Latour en Woolgar een soort *writers in residence* waren in het wetenschappelijke laboratorium. Salk schrijft:

Science, in general, generates too much hope and too much fear, and the history of the relationship of scientists and non-scientists is fraught with passions, sudden bursts of enthusiasm, and equally sudden fits of panic. If the public could be helped to understand how scientific knowledge is generated and could understand that it is comprehensible and no more extraordinary than any other field of endeavor, they would not expect more of scientists than they are capable of delivering...⁵

Heel belangrijk zijn de vragen van *Science in Transition* over het beoordelen, of zelfs meten, van kwaliteit. En kloppen de instrumenten nog aan de hand waarvan kwaliteit van onderzoekers wordt gemeten? Denk aan de dominantie van de H-index, waarbij 'H' eerder lijkt te staan voor de mate van verworven Heiligheid van een onderzoeker, dan voor zijn bedenker Jorge Hirsch. En hoe meten we kwaliteit van algehele instellingen? Hoe gaan we om met de toenemende dominantie van de rankings en tot welk ongewenst gedrag kunnen die rankings leiden? En steeds terugkerend: is het niet te vaak kwantiteit boven kwaliteit?

Het zijn vragen die niet alleen door bestuurders, maar ook door de wetenschapsbeoefenaren zelf beantwoord moeten worden. De Amsterdamse rector, Dymph van der Boom, merkte terecht op dat

³ Huub Dijstelbloem, Frank Huisman, Frank Miedema, Wijnand Mijnhardt, 'Waarom de wetenschap niet werkt zoals het moet, en wat daar aan te doen is', *Science in Transition Position Paper*, 17 oktober 2013.

⁴ 'How science goes wrong. Scientific research has changed the world. Now it needs to change itself', *The Economist* 19 oktober 2013

⁵ Jonas Salk, Introduction to Bruno Latour & Steve Woolgar, *Laboratory Life – The Construction of Scientific Facts*, Princeton University Press 1986. Het boek dateert uit 1979.

Science *altijd* in transition hoort te zijn.⁶ Een goed voorbeeld is het nieuwe protocol voor de beoordeling van onderzoeksgroepen en onderzoeksprogramma's. 'Kwantiteit' als zelfstandige indicator van kwaliteit is daar nu uitgehaald.

In 2003 hield ik in deze kerk de diesoratie over de vraag of de rechtswetenschap, een van de vier oudste disciplines van de universiteit, wel een werkelijke wetenschap is. Ik was getriggerd door een vraag van de Amerikaanse Yale hoogleraar Fred Rodell, inmiddels bijna 80 jaar geleden, over de Amerikaanse rechtswetenschap:

There are two things wrong with almost all legal writing. One is its style. The other is its content.⁷

Een beetje irritante tekst, maar wel een die tot nadenken stemde. Inmiddels, rechtendecaan-af, en rector van wat in het Engels heet een 'comprehensive university', weet ik zeker dat niet alleen de rechtswetenschap, maar *alle* disciplines met regelmaat behoren te reflecteren op hun toekomst. Na de affaire Stapel reageerde bijvoorbeeld de sociale psychologie onmiddellijk op de systeemfouten in die discipline.⁸ En er zijn tal van andere voorbeelden te geven.

Zo moet het. En zo is het altijd gegaan. De universiteit, waar docenten en onderzoekers uit passie werken, *heeft* dat vermogen tot zelfreflectie. In de woorden van Rick Torfs, de Leuvense rector:

Zelfkritiek schuwen wij niet, ons analytisch vermogen overtreft onze ijdelheid, en de weinige keren dat het anders is, weten we dat zelf ook.

3. The corporatisation of the university

In 2013 kwam er nog een beweging. Die richt zich meer tegen de 'economisering, hiërarchisering en bureaucratisering' van de universiteit⁹ – in het Angelsaksische domein ook wel de 'corporatisation of the university'. Het ene boek na het andere verschijnt er over. Sommige van die boeken roepen een beetje Avondland-gevoel op, waarin de universiteit – met Oswald Spengler, 'in ihre Endzeit eingetreten sei'.¹⁰ Dat geldt ook wel een beetje voor het Platform:

Heel wat oudere vaste stafleden zijn murw geslagen door een jarenlange opeenstapeling van top-down opgelegde maatregelen. Grote publicatiedruk en scherpe concurrentie leiden niet alleen tot excessen als fraude en plagiaat maar ook tot allerlei vormen van slodderwetenschap. Recente cijfers tonen ten slotte een toename van depressie en studie-uitval onder studenten.

Vooraf ... in de technische, de natuur- en de levenswetenschappen wordt onderzoek steeds meer afgerekend op economisch nut. Interne economisering vindt plaats waar universiteiten als bedrijven worden bestuurd, volgens criteria van rendement en concurrentie.

⁶ Dymph C. van den Boom, 'Sluimerend vertrouwen', Rede ter gelegenheid van de 382ste dies natalis van de Universiteit van Amsterdam, 8 januari 2014

⁷ Fred Rodell, 'Goodbye to Law Reviews', *Virginia Law Review*, 23, 1, 1936, p. 38.

⁸ Paul A.M. Van Lange, Abraham P. Buunk, Naomi Ellemers, *Sharpening Scientific Policy*
After Stapel <http://www.sociale-psychologie.nl/wp-content/uploads/2012/10/Van-Lange-et-al.-Sharpening-scientific-policy.pdf>

⁹ Het Platform Hervorming Nederlandse Universiteiten (H.NU), *Naar een andere universiteit!*, 2013,
<http://universonline.nl/wp-content/uploads/2013/11/Platform-H-NU-uitgangspunten-en-doelstellingen.pdf>

¹⁰ Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, 1922, 1923.

In Engeland laat er de Council for the defense of British Universities, een vergelijkbare ontwikkeling zien.¹¹ Cambridge literatuurwetenschapper Stefan Collini schreef zijn inspirerende boekje *What are Universities For?*,¹² met kort gezegd de boodschap: geef de onderzoekers en de docenten hun universiteit terug.

Het onderwerp van 'corporatisation of the university' is breed en complex. Het omvat niet alleen de wijze waarop de universiteit bestuurd wordt, maar evenzeer *de rol van de politiek en de overheid* ten opzichte van de universiteit – 'wie innovatie definieert, ontkent haar', zei de Leuvense rector Rick Torfs pas.¹³

Het omvat ook de relatie tot onze *studenten*. Want als we willen dat studenten steeds meer gaan betalen voor hun studie, en steeds meer achter hun vodden gezeten worden, wat zijn ze dan precies van ons: 'consumers', 'customers', 'partners' misschien, 'co-creators' van onderwijs, of zelfs 'employers' van onze docenten – zoals het in de middeleeuwen was: studenten betaalden hun eigen docenten per cursus?¹⁴

En wat blijft er over van dat aloude Humboldtiaanse ideaal? Dat mooie beeld van een van Leidens rectoren, Lammert Leertouwer, met die mooie analogie van de koffer waarmee Cleveringa zou worden weggevoerd: Wat zit er in de koffers van de studenten, als ze Leiden verlaten?, vroeg hij zich af?

Een bul, een studieschuldbekentenis en een middel tegen duizeligheid, want je moet al weer weg zijn voordat je goed en wel bekomen bent van de cultuurschok bij de overgang van de middelbare school naar de universiteit.¹⁵

Het zou veel meer moeten zijn, vindt hij. Of om met Skinner te spreken:

Education is what survives when what has been learned has been forgotten.¹⁶

Het is ten slotte ook een vraag van *positionering* van individuele universiteiten. Wie en wat willen we zijn? Dat is een vraag die we als universitaire gemeenschap gezamenlijk moeten beantwoorden. Afgelopen jaar verscheen er een spannend essay over 'higher education and the revolution ahead': *An Avalanche Is Coming*.¹⁷ Het komend jaar zal in het teken staan van het bepalen van onze strategie voor de komende jaren.

¹¹ <http://cdbu.org.uk/>

¹² Stefan Collini, *What Are Universities For?*, London, New York: Penguin Books 2012

¹³ Rick Torfs, 'Onze universiteit', Opening academisch jaar Universiteit Leuven, 23 september 2013: <http://www.kuleuven.be/openingacademiejaar/1314/speech-rector.html>

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: Joanna Williams, *Consuming Higher Education. Why Learning Can't Be Bought*, New York, NY: Bloomsbury 2012

¹⁵ L. Leertouwer, 'Cleveringa's koffer', in: Kees Schuyt & Ineke Sluiter (eds.), *Cleveringa's koffer. Recht, vrijheid en verantwoordelijkheid. Een selectie uit de 26-novemberredes aan de Universiteit Leiden, 1940-2010*, Leiden: Leiden University Press 2010, p. 170

¹⁶ B.F. Skinner, 'New methods and new aims in teaching', in: *New Scientist*, 122, 1964, pp. 1483-1484

¹⁷ Michael Barber, Katelyn Donnelly en Saad Rizvi, *An Avalanche is Coming. Higher Education and the Revolution Ahead*, maart 2013. De auteurs zien grofweg vier posities voor universiteiten: je wordt een 'elite university' – zoals een aantal Amerikaanse en Britse universiteiten dat nu al zijn, met zoveel mogelijk geld voor onderzoek en zo weinig mogelijk studenten –; een 'mass university', sterk afhankelijk van student fees; een 'niche university', met een beperkt pakket; of een 'local university' – vergelijkbaar met een aantal van onze hogescholen.

4. Science 2.0 en de MOOCs

Ik sprak over integriteit, over hoe wij ons onderwijs en onderzoek doen, en over de wijze waarop we bestuurd worden. Ten slotte nog iets over de razendsnelle digitalisering van onze academisch wereld. Internet en IT hebben een enorme impact op ons onderzoek – zo spreken we sinds kort al over *Science 2.0*. Razendsnel ontstaan er talloze nieuwe mogelijkheden voor onderzoekers om kennis te delen – zoals wiki's, reference managers, blogs, online open repositories, of virtual research environments - waardoor ook de samenwerking tussen onderzoekers een enorme versnelling krijgt. En niet alleen samenwerking tussen onderzoekers, maar ook met de relatieve leek: de zogenaamde *citizen science*. En denk verder aan de mogelijkheden voor *crowd funding* voor jonge onderzoekers. Onze universiteit doet aan al die vernieuwingen volop mee.

Even snelle veranderingen doen zich voor in het onderwijs. Daar moet de spectaculaire ontwikkeling van de *Massive Open Online Courses* genoemd worden (MOOC's). Leiden heeft al er twee ontwikkeld, waarvan die over Europees recht *wereldwijd* 45.000 (!) studenten trok. Maar het onderwijs ontwikkelt zich niet alleen digitaal. In 2012 vierde het succesvolle Europese Erasmus programma zijn 25ste verjaardag, en tot op dat moment hadden bijna drie miljoen studenten van die internationale mobiliteit geprofiteerd. Wereldwijd studeren er nu al zo'n vier miljoen studenten buiten hun eigen land en deskundigen denken dat dit aantal tegen 2025 zal oplopen tot 15 miljoen. Er is dus zeker niet alleen een online-revolutie aan de gang.

Internationalisering zal een heel belangrijk thema zijn in onze strategiediscussie, online, maar zeker ook in de zin van het werkelijk reizen naar zusterinstellingen over de hele wereld. Nederlandse studenten doen het daarin overigens niet heel goed.

5. Unbroken histories

Ik heb u langs een aantal grote thema's geleid waar universiteiten heden ten dage voor staan. Op sommige ontwikkelingen hebben we invloed: hoe willen we onszelf als academische gemeenschap organiseren, welke waarden willen we hooghouden en waar staan we voor, hoe kunnen we het nog beter doen, en hoe willen we onszelf positioneren. Op andere, zoals de razendsnelle digitalisering en globalisering hebben we nauwelijks invloed en dan is het een kwestie van op de goede momenten de juiste keuzes maken, zoals een goede surfer behendig de juiste golf volgt.

Wij worden vandaag 439. Dat is oud, maar Bologna (uit 1088) is zelfs twee keer zo oud. Die lange geschiedenis van de universiteiten stelt gerust én ze geeft energie. Van universiteiten worden oplossingen gevraagd voor al die vragen en crises waarvoor onze wereld vandaag staat, en waarvoor ze in het verleden zo vaak heeft gestaan.

Het is zo'n mooie observatie van Clark Kerr, in zijn boek *The Uses of the University*:

About *eighty-five institutions* in the Western world established by 1520 still exist in recognizable forms, with similar functions and with unbroken histories, including the Catholic Church, the Parliaments of the Isle of Man, of Iceland, and of Great Britain, several Swiss cantons, and *seventy universities*. Kings that rule, feudal lords with vassals, and guilds with monopolies are all gone. These seventy universities, however, are still in the same

Daarnaast noteren de auteurs de enorme maatschappelijke behoefte aan life long learning – een behoefte waarin in toenemende mate door private instellingen wordt voldaan.

locations with some of the same buildings, with professors and students doing much the same things, and with governance carried on in much the same ways.

There have been many intervening variations on the ancient themes, it is true, but the eternal themes of teaching, scholarship, and service, in one combination or another, continue.¹⁸

Zo is het: de 'eternal themes of teaching, scholarship, and service, in one combination or another', zij zijn leidend in alles wat we doen.

¹⁸ Clark Kerr, *The Uses of the University*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1963, p. 152 (mijn curs.)